

West Brabantse Waterlinie

Fietsen langs de Zuiderwaterlinie

Dwars door Brabant loopt een keten van vestingsteden, forten en inundatiegebieden. Ze horen bij de Zuiderwaterlinie die de zuidflank van Holland moest beschermen. Het oudste deel ligt in West-Brabant, rond de vestingsteden Bergen op Zoom en Steenberg. Wat er nog van over is? Verrassend veel! Stap op de fiets en ontdek het militaire verleden van West-Brabant.

Zuiderwaterlinie

In 1568 kwamen de Nederlandse gewesten in opstand tegen de landsheer, de Spaanse koning Filips II. Al snel werd duidelijk dat stadsmuren niet genoeg waren om de Spanjaarden tegen te houden. Dus werd er een nieuw verdedigingsmiddel ingezet: water! Door het inunderen – onder water zetten – van een strook land kon een leger niet verder oprukken. In 1648 vertrokken de Spanjaarden, maar de dreiging uit het zuiden bleef. Daarom ontwierp Menno van Coehoorn in de 17e eeuw een ingenieuze keten van waterlinies. Het Brabantse deel noemen we nu de Zuiderwaterlinie.

terrasjes. Niets herinnert aan de verschrikkelijke belegeringen die Bergen op Zoom heeft moeten doorstaan. Bijvoorbeeld ten tijde van de Opstand, ook bekend als de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). De stad lag op een zeer strategische plek tussen Holland en Zeeland. Daarom verschenen de Spanjaarden twee keer met een leger voor de poorten: in 1588 en in 1622. Beide keren wist Bergen op Zoom het beleg te doorstaan. Na de eerste aanval werden de middeleeuwse stadsmuren vervangen door nieuwe vestingwerken. Die werden tussen 1698 en 1713 nog eens gemoderniseerd door de bekende vestingbouwer Menno van Coehoorn. Het resultaat bleek zo effectief dat het Bergen op Zoom de bijnaam 'La Pucelle' (De Maagd) opleverde: van alle vestingsteden was zij de meest onneembare.

2 Nadat in 1867 de vesting Bergen op Zoom was opgeheven, werden de meeste verdedigingswerken ontmanteld. Alleen Ravelijn Op den Zoom (zie 11) laat nog iets zien van het ingenieuze ontwerp van Menno van Coehoorn. Bijzonder is ook de **Gevangendoor** (of Lievevrouwepoort), de enige bewaard gebleven stadspoort van de middeleeuwse ommuring. Je komt er door aan het einde van de Fortuinstraat links de Lievevrouwestraat in te fietsen. Toen in 1484 het havengebied bij de stad werd getrokken, kwam de poort binnen de nieuwe ommuring te liggen en werd er een gevangenis van gemaakt. Dat bleef zo tot in 1931.

3 In 1747 bleek Bergen op Zoom toch niet helemaal onneembaar: Franse troepen hielden een veldtocht door

Routebeschrijving

Start in het centrum van Bergen op Zoom op de Grote Markt. Fiets links van Grand Hotel De Draak de Fortuinstraat in richting knooppunt 76.

1 Is dit Vlaanderen? Je zou het bijna denken als je op de Grote Markt van **Bergen op Zoom** om je heen kijkt. Overal rond het plein staan monumentale panden, met vlak daarvoor aantrekkelijke

De sfeervolle Grote Markt in Bergen op Zoom

de Zuidelijke Nederlanden en veroverden de stad na een beleg van twee maanden. Een enorme maquette van de vestingstad uit die tijd vind je in museum het **Markiezenhof** (Steenbergsestraat 8, www.markiezenhof.nl, di.-zo. 11-17 uur). De naam zegt het al: van 1485 tot 1727 woonden de markiezen van Bergen op Zoom in dit stadspaleis. Ook werd het Markiezaat vanuit hier bestuurd. Dat duurde tot de komst van de Fransen in 1795. Zij maakten van het paleis een militair hospitaal. Daarna werd het van 1815 tot 1957 gebruikt als kazerne. Nu kun je in het Markiezenhof door de vertrekken van de markiezen dwalen en alles over de geschiedenis van deze bourgondische vestingstad te weten komen.

Fiets naar knooppunten (79)
(12) (11) (59) (58) en (53).

4 Voorbij knooppunt (58) draait de weg richting de dijk. Ter hoogte van een herinneringskruis voor de Tweede Wereldoorlog kun je de dijk beklimmen. Dan zie je ook de resten van een oude sluis. Ooit stond op deze plek **Fort Zeeland** (of Fort Zeelandia). Het maakte deel uit van de Linie van de Eendracht, de eerste echte waterlinie in de Nederlanden. Toen aan het begin van de Opstand de Spanjaarden de Zeeuwse en

De haven van Steenbergen: vroeger een belangrijke doorvoerhaven

Brabantse steden bedreigden, werd besloten tussen Brabant en het eiland Tholen een waterlinie aan te leggen. Hier stroomde destijds de Eendracht, een zijarm van de Schelde. Door polders aan de Brabantse kant onder water te zetten, ontstond een brede waterbarrière waar een vijandelijk leger niet doorheen kon. In 1583 stond de linie voor het eerst onder water. Een serie eenvoudige aarden verdedigingswerken zorgde voor extra bescherming. Een aantal daarvan werd in de periode 1619-1620 uitgebouwd tot forten met vier bastions en een natte gracht. Toen bleek dat de linie toch te kwetsbaar was, werd in 1628 begonnen met de aanleg van een nieuwe waterlinie tussen Bergen

op Zoom en Steenbergen: de West Brabantse Waterlinie. De Eendrachtlinie werd daarna minder goed onderhouden. In 1712 konden Franse troepen daardoor de linie doorbreken en Tholen plunderen. De laatste resten van Fort Zeeland verdwenen tijdens de Watersnoodramp van 1953.

Fiets naar (51) en (45).

5 In de beginperiode van de Opstand werd het vestingstadje Steenbergen keer op keer veroverd en geplunderd. Daaraan kwam een einde toen in 1627 ten noorden van Steenbergen **Fort Henricus** werd aangelegd. Met een oppervlakte van 11,5 hectare was het relatief groot. Op het middenterrein

was voldoende ruimte om 450 soldaten in tenten of barakken te herbergen. Het fort bewaakte niet alleen de toegang tot de haven van Steenberg, maar ook een belangrijke sluis. Bij oorlogsdreiging stroomde via deze sluis zout water vanuit het Volkerak naar de laaggelegen gebieden ten zuiden van Steenberg (zie 8). In 1809 bracht Lodewijk Napoleon het fort voor een laatste keer in gereedheid toen een Britse invasie dreigde. Kort daarna verloor het fort zijn functie en verdwenen de contouren geleidelijk uit het landschap. Inmiddels is het fort grotendeels in oude glorie hersteld. Als al het werk gereed is, kun je weer over de wallen struinen.

Fiets naar 77 81 78 en 43.

6 Het is goed toeven in het historische hart van **Steenbergen**. De gezellige winkelstraten en talrijke terrasjes nodigen uit tot een

aangename pauze. De haven aan de rand van het centrum herinnert aan de rol als doorvoerhaven tussen Vlaanderen en Holland in de middeleeuwen. Deze strategische ligging brak de stad op aan het begin van de Opstand: de verdedigingswerken waren zwak en steeds weer werd de stad belegerd, veroverd en heroverd. Pas na 1626, toen prins Maurits Steenberg in handen kreeg, werd de stad uitgebouwd tot een onneembare vesting. Na het vertrek van de Spaanse troepen volgde de dreiging van de Fransen. Daarom werden de vestingwerken rond 1700 op aanraden van Menno van Coehoorn versterkt en gemoderniseerd. Daarna is Steenberg nooit meer veroverd, zelfs niet toen de Fransen in 1747 Bergen op Zoom innamen. In 1827 werd de vesting opgeheven. Veel is sindsdien afgebroken en verdwenen, maar de hoofdgrachten rond het centrum herinneren nog altijd aan de

ooit onneembare wallen en grachten.

Vanaf 43 kun je een extra uitstapje maken naar 42 (4,5 km heen en terug).

7 Een waterlinie kan niet zonder sluis. Zoals de **Blauwe Sluis**, gelegen op een eilandje omringd door drie krekken. Vanaf de 17e eeuw werd via deze sluis het omliggende land onder water gezet. Aan de westkant zorgde een langgerekte schans voor bescherming. De sluis dankt zijn naam aan de blauwe hardsteen, een bouw materiaal dat ten tijde van de aanleg van de sluis nog niet veel werd toegepast. Als de steen nat werd, kleurde die donkerblauw. Overigens dateert de huidige sluis van 1822. De sluiswachterswoning ernaast is van 1835. De lange houten steigers aan weerszijden van de sluis vormen nu een heerlijk plekje om te relaxen of te picknicken.

Lengte

44,5 km
(met routeverlenging naar de Blauwe Sluis 49 km)

Start

De routebeschrijving start op de Grote Markt in

Bergen op Zoom. Starten kan ook bij Fort de Roovere, Schansbaan 8, 4661 PN Halsteren. Hier is een parkeerplaats. Pak dan de route op bij knooppunt 10.

Markering

De route volgt het netwerk van fietsknooppunten.

Vijf fietsroutes

Langs de Zuiderwaterlinie zijn vijf fietsroutes uitgezet. Via een verbindingsroute kun je van de ene naar de andere route fietsen. De knooppunten van de verbindingsroute staan op de kaart vermeld. Zie ook www.anwb.nl en www.zuiderwaterlinie.nl.

Water als bondgenoot

In het laaggelegen Nederland is water vaak een vijand. Maar je kunt het water ook als bondgenoot inzetten. Zeker in oorlogstijd. Zo staken de geuzen in 1573 bij het beleg van Alkmaar de dijken door om de Spanjaarden te verdrijven. Na dit succes werd al snel de eerste 'permanente' waterbarrière ingericht: de Linie van de Eendracht (1582). Een laag water van een enkele decimeters was genoeg: te diep om doorheen te waden, te ondiep voor schepen. Vanaf eind 17e eeuw knoopte de bekende vestingbouwer Menno van Coehoorn de verschillende Brabantse linies aan elkaar tot de Zuiderwaterlinie. Tot diep in de 18e eeuw bewezen deze linies hun nut bij het tegenhouden van de vijand. In 1940 werd het water voor een laatste keer te hulp geroepen. Maar tevergeefs: de Duitsers vlogen er gewoon overheen. Daarna brokkelden ook de laatste resten van de ooit zo trotse Zuiderwaterlinie steeds verder af. Tot in 2010 werd begonnen met de reconstructie van verschillende forten en vestingwerken.

West-Brabant anno 1628: rechts Bergen op Zoom, linksboven Steenberg, onder de Linie van de Eendracht, daartussen liggen de forten

Fiets van ④3 naar ⑧2 ⑤7 en ⑤6.

⑧ De West Brabantse Waterlinie bestond uit een combinatie van vestingsteden, forten en een groot **inundatiegebied** tussen Steenberg en Fort de Roovere. Als er oorlog dreigde, werd bij Steenberg de sluis opengezet en stroomde zout water van het Volkerak zo het gebied binnen. Vanaf de fiets is goed te zien hoe laag het maaiveld ligt. Oorspronkelijk was dit dan ook een moeras. Al in de 13e eeuw werd hier turf en zout gewonnen. Het water links van het fietspad, Ligne of Bergsche Water geheten, is van oorsprong een gegraven turfvaart. Op

strategische plekken rond het gebied stonden redoutes en batterijen. Als de vijand toch een poging deed de waterbarrière over te steken, werd hij hiervandaan met kanonnen bestookt. In de loop van twee eeuwen is dit deel van de West Brabantse Waterlinie zeven keer onder water gezet – in totaal zo'n vijftig jaar! Eerst waren het de Spanjaarden die moesten worden tegengehouden, daarna enkele keren de Fransen en tot slot in 1830 de Belgen, die zich van Nederland wilden afscheiden.

Fiets naar ⑦3 ⑥2 en ⑩0.

⑨ **Fort de Roovere** was én is het pronkstuk van de linie. Ten noorden van Bergen

op Zoom lag een zandrug die te hoog was om onder water te zetten. Om dit gat in de verdedigingslinie te dichten, werd in 1628 een serie van drie forten gebouwd. Fort de Roovere was daarvan de grootste. Op het middenterrein stonden barakken, magazijnen en een commandeurshuis. Als er oorlog dreigde, woonde de commandant hier met zijn gezin. In 1727 en 1784 werd het fort versterkt en gemoderniseerd. Zo kwam er aan de oostzijde een extra verdedigingslinie van aarden wallen en een gracht. In 1816 verloor het fort zijn functie, maar inmiddels is het vestingwerk in ere hersteld. Een moderne toevoeging is de theateruitkijktoren Pompejus aan de noordzijde. Net als het fort is de toren vernoemd naar Pompejus de Roovere, die de bouw van de forten begeleidde. De pittige

klim naar de top wordt beloond met een weids uitzicht over het inundatiegebied. Spannend is ook de Mozesbrug, waarbij je dwars door de gracht wandelt en toch droge voeten houdt. In informatiecentrum De Schaft leer je nog veel meer over het fort en de linie. Of tijd voor een kopje koffie?

Fiets naar ⑬.

⑩ Links van de weg is een deel van de liniewal uit 1727 weer zichtbaar gemaakt. Deze 5,5 km lange wal liep vanaf een stadspoort in Bergen op Zoom tot voorbij Fort de Roovere. Links van ⑬ lag destijds **Fort Pinssen**. De contouren zijn herkenbaar als je de fiets neerzet en een wandeling maakt rond het door struiken en bomen veroverde fort. Het derde fort van deze linie, Fort Moer-mont, lag een stukje dichter

bij de stad, maar werd na 1854 opgeruimd. Op deze plek liggen nu een woonwijk en een industrieterrein.

Fiets naar ⑦⑦ en ⑦②.

⑪ Ga bij ⑦② linksaf voor een kijkje bij **Ravelijn Op den Zoom**. Menno van Coehoorn begon in 1698 met de aanleg van machtige vestingwerken rond de stad. Daarbij hoorden acht ravelijnen, versterkte eilandjes in de vestinggracht. Daarvan is alleen dit ravelijn overgebleven. In de linkerflank was een kanonkelder, in de rechterflank een galerij voor musketvuur. Na een grondige renovatie is het ravelijn nu weer toegankelijk via een drijvende brug. Fiets dan terug naar ⑦②.

Fiets naar ⑦⑨ ⑦⑥ *en dan linksaf richting* ⑦⑤ *tot aan de Grote Markt*.

ANWB Gastvrij punt

't Goeleven
Heensedijk 49
4655 AK De Heen

ANWB Gastvrij Plus punten

ANWB winkel
Bergen op Zoom
Arnoldus Asselbergsstraat 33
4611 CL Bergen op Zoom

S&L Zorg
Lambertijnenhof 209
4614 HC Bergen op Zoom

ANWB Fietsenwinkel

De Kock Tweewielers
Halsterseweg 19
4661 KL Halsteren
Het Poortje Fietsen
Dorpsstraat 47
4661 HM Halsteren

Fietsverhuur

Bij het NS-station van Bergen op Zoom kun je met een persoonlijke OV-chipkaart een OV-fiets huren. Zie ook www.ns.nl.

Informatie

Kijk voor nog veel meer informatie over de Zuiderwaterlinie op www.zuiderwaterlinie.nl.

De liniewal tussen Fort de Roovere en Fort Pinssen ligt er nu vredig bij

© 2018 ANWB B.V., Den Haag

Productie: ANWB (Marieke Haafkens), projectbureau Zuiderwaterlinie;

Tekst: Zuiderwaterlinie, Harry Bunk;

Opmaak: Harry Bunk

Cartografie: Landkaartje, Winifred Broeder;

Beeld: Zuiderwaterlinie, Lieske Meima.

Deze route werd met de meeste zorg samengesteld. De juistheid van de gegevens is aan veranderingen onderhevig. Indien de informatie onjuistheden blijkt te bevatten, kan de uitgever daarvoor geen aansprakelijkheid aanvaarden.

ZUIDERWATERLINIE
NOORD-BRABANT

